

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.41

**БЛОСКУРСЬКА О.В.,
МАРОВДІ В.М.**

**ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ
У НАУЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА**

В статті розглядаються теоретичні аспекти тлумачення, окремі концепції тлумачення Конституції, аналізуються здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців щодо цієї проблематики. Виокремлено наукові праці, що досліджують питання щодо поняття, меж, видів тлумачення, а також причини та принципи тлумачення. Виявлено окремі аспекти, що потребують подальшої наукової розробки.

Ключові слова: тлумачення, тлумачення Конституції, Конституція України, офіційне тлумачення, Конституційний Суд, інтерпретація Основного Закону, принципи тлумачення.

В статье рассматриваются теоретические аспекты толкования, отдельные концепции толкования Конституции, анализируются достижения отечественных и зарубежных ученых по данной проблематике. Выделены научные работы, исследующие вопрос относительно понятия, границ, видов толкования, а также причины и принципы толкования. Выявлены отдельные аспекты, требующие дальнейшей научной разработки.

Ключевые слова: толкование, толкование Конституции, Конституция Украины, официальное толкование, Конституционный Суд, интерпретация Основного Закона, принципы толкования.

The article deals with theoretical aspects of interpretation, separate conceptions of the interpretation of the Constitution, and analyzes the achievements of domestic and foreign scholars on this issue. There are isolated scientific works that study the issues of the concept, boundaries, types of interpretation, as well as the reasons and principles of interpretation. Some aspects that need further scientific development are revealed.

Key words: interpretation, interpretation of the Constitution, Constitution of Ukraine, official interpretation, Constitutional Court, interpretation of the Basic Law, principles of interpretation.

Вступ. На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки конституційного права прослідковується тенденція до деталізації та вдосконалення фундаментальних напрямків дослідження. Так, науковці все частіше звертають увагу на розробку концепції реалізації Конституції України, її застосування як ефективного правового стимулятора суспільного прогресу, об'єктивного втілення положень Основного Закону в суспільних відносинах. Зазначимо, що ефективність виконання і застосування конституційних положень залежить від їх компетентного тлумачення органом конституційної юрисдикції. Як передбачено в частині третій статті восьмої Основного Закону, норми Конституції України є нормами прямої дії. Це положення набуває реального значення завдяки існуванню інституту тлумачення, оскільки в такому разі розкривається зміст конституційних норм, що дозволяє оптимально застосовувати норми Конституції України.

© БЛОСКУРСЬКА О.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного права (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

© МАРОВДІ В.М. – магістр права (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

Попри велику кількість наукових досліджень у сфері конституційного права, зокрема щодо тлумачення конституційних положень, означена проблематика сьогодні потребує змістовного дослідження. Така вимога полягає у тому, що в Україні, на відміну від зарубіжних країн, бракує досвіду конституційних звичаїв, традицій застосування конституційних норм, що зумовлене незначним проміжком часу існування органу конституційного контролю. Також дуже важливим є питання мінливості суспільних відносин, що породжує виникнення окремих прогалів і колізій. Ефективним способом подолання розриву між текстом Конституції та суспільними відносинами, що розвиваються, слугує інститут тлумачення, який є засобом пристосування конституційних положень до умов сьогодення.

Враховуючи складність внесення змін до Конституції України, інститут тлумачення найліпше слугує для вирішення нагальних потреб юриспруденції, адже закон повинен ефективно врегульовувати суспільні відносини, які перебувають у постійному розвитку. Не доцільною була б ситуація, коли за найменших змін у суспільстві доводилося б змінювати текст конституційного акту. Безперечно, очевидним є факт, що за таких обставин є ризик переходу від тлумачення до нормотворчості, тому необхідним є дослідження низки суперечливих питань, які виникають під час застосування Конституції з цього приводу.

На сьогодні існує значна кількість наукових публікацій у галузі конституційного права, що торкається проблемних питань теорії та практики у сфері реалізації конституційних положень та пристосування їх до змін у суспільстві та державі.

Серед вітчизняних дослідників можна назвати таких: В.Ф. Годованець, А.А. Єзеров, О.І. Кадикало, М.П. Молибога, О.І. Наливайко, О.М. Сеньків, І.Д. Сліденко, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, В. Топчій, І.М. Шевчук та інші. Серед іноземних вчених – Г.А. Гаджисв, Б.С. Ебзєєв, Т.І. Ряховська, Т.М. Пряхіна, Я.В. Солостовська, М. Тропер, Т.Я., Хабрієва, Д.К. Ярославцева та інші.

Постановка завдання. Метою статті є здійснення правового аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених-науковців щодо дослідження інституту тлумачення конституції у науці конституційного права та виявлення необхідних питань, що потребують подальшого вивчення.

Результати дослідження. Однією з фундаментальних праць є кандидатська дисертація І.Д. Сліденко «Тлумачення Конституції України: питання теорії і практики в контексті світового досвіду». У даній роботі автор вивчає сам інститут тлумачення, а також інституції тлумачення як в зарубіжних країнах так і безпосередньо в Україні. Прикладом світового досвіду тлумачення науковцеві послугувала американська модель, зокрема США. Автор наголосив на перевагах такої системи. Далі він вказав на відмінність між американською і континентальною системою, а саме на те, що створюється спеціальний орган тлумачення. У роботі було проаналізовано досвід таких провідних країн, як Федеративної Республіки Німеччини, Австрії, Франції тощо. Також автором приділено увагу радянським та пострадянським моделям, вказано на головні недоліки під час здійснення рецепції інституту інтерпретації Основного Закону у відповідні правові системи. Детально розглянуто Українські реалії тлумачення Конституції [1].

Основні положення про тлумачення, його види, способи, межі та принципи висвітлені в роботі Ю.М. Тодики «Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом» [2, с. 51–59]. Варто відзначити, що тлумачення права розуміється не однозначно, адже ним можна вважати як процес мислення, який спрямований на з'ясування змісту норм права, що тлумачаться, так і результат даного процесу, який виражається у сукупності суджень, в яких відображено зміст відповідних норм, які тлумачаться [2, с. 51]. Особливу увагу дослідник приділив способам тлумачення і зробив висновок про те, що під час здійснення офіційного тлумачення Конституційний Суд України використовує різноманітні способи тлумачення конституційних норм і норм законодавства національної системи права [2, с. 52].

Також важливою є праця А.А. Єзерова «Тлумачення Конституції України: способи, межі, зміст» у якій автор зробив висновок, що офіційне тлумачення Конституції України та законів України Конституційним Судом України має зворотну силу. Її межі визначаються моментом набуття чинності відповідними положеннями Конституції та законів, оскільки під час дії правової норми, яка не змінювалася, її зміст залишається незмінним, а офіційним тлумаченням встановлюється той зміст, який вклав у неї законодавець. Тому норми права мають той зміст, який розкритий офіційним тлумаченням, та мають застосовуватися відповідно до даного змісту. З огляду на це визначається, що підзаконні акти правозастосування, які не відповідають офіційному тлумаченню відповідних положень Конституції або законів, підлягають скасуванню. Саме тому офіційне тлумачення важливе для подальшої нормотворчості відповідних суб'єктів та правозастосовної практики [3, с. 96].

Інші науковці, зокрема Л.Р. Наливайко та О.М. Сеньків у своїй роботі «Теоретико-прикладні проблеми тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України» розкрили проблемні аспекти тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України. Наголосили, що тлумачення Конституції України є особливим видом правової діяльності Конституційного Суду України, спрямованим на охорону Основного Закону, забезпечення стабільності конституційного ладу, гарантування прав людини і громадянина, усіх форм реалізації права та попередження всіх видів правопорушень. Вчені також розглянули основні види тлумачення – казуальне та нормативне [4, с. 813–816].

Деякі вчені, зокрема, М.П. Молибога, вважають припустимим, коли суд конституційної юрисдикції може під час інтерпретаційної діяльності вийти за межі Основного Закону. У роботі «Теоретичні постулати тлумачення Конституції і законів України» зазначено, що під час тлумачення Конституції застосовується дуалістичний підхід: Основний Закон може тлумачитися як нормативно-правовий позитивний акт, коли способи тлумачення не відрізняються від способів тлумачення законів та інших нормативно-правових актів (просте тлумачення), а також коли судді виходять за межі писаного тексту Конституції й застосовують норми та принципи, яких немає в писаному документі, але які відображають незмінні й фундаментальні цінності суспільства та його політичної системи, органічно пов'язані з цим текстом (розширене тлумачення). Ці принципи, які «виводяться» з тексту Конституції, накладають певні обмеження на здійснення державної влади. Тому вважається, що з урахуванням дуалістичного підходу способи тлумачення Конституції відрізнятимуться від способів тлумачення інших нормативно-правових актів [5, с. 29–36].

У одній зі своїх робіт «Тлумачення норм права: теоретичні засади та практичний вимір» вчений розглядає причини, завдання і мету тлумачення, а також розкриває основні, на його думку, принципи тлумачення. Автор також зазначає, що тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом, іншими суб'єктами інтерпретаційної діяльності дедалі сильніше впливає на реалізацію законодавства, затвердження конституційної законності, забезпечення стабільності конституційного ладу, прав і свобод людини та громадянина. Таке тлумачення має офіційний характер, походить від компетентного державного органу, є ефективним засобом запобігання юридичним колізіям [6, с. 12–16].

На нашу думку, серед вчених-науковців, що приділили увагу дослідженню інституту тлумачення конституції, доцільно виокремити О.І. Кадикало з його працею «Тлумачення як функція конституційних судів». Він досліджував стан існування інституту тлумачення Конституції у країнах СНД, і навіть певну класифікацію систем, що існують у цих країнах.

Першу групу складають країни, де існує спеціальний орган конституційного контролю, який здійснює тлумачення Конституції у формі спеціальної процедури. До цієї групи належать Азербайджан, Казахстан, Молдова, Узбекистан, Україна та Росія.

Другу групу складають країни, де існує спеціальний орган конституційного контролю, але тлумачення здійснюється парламентом – Вірменія, Білорусь, Грузія, Киргизстан, Таджикистан.

Третя група представлена лише однією країною – Туркменістаном, де збереглася система, що відома з радянських часів, за якої функцію конституційного судочинства здійснює Президент Республіки [7, с. 94].

Автором було проведено аналіз цих груп і зроблено узагальнені висновки щодо такого розмежування. Наголошується, що з огляду на означену класифікацію стають зрозумілі цілі та завдання країн стосовно інституту тлумачення Конституції. Якщо для першої групи це відпрацювання та вдосконалення існуючого механізму для потреб держави й суспільства, то друга група країн фактично перебуває на роздоріжжі.

Досить змістовними є публікації Г.Г. Гаджисєва, який розглядав конституційний акт з онтологічної та гносеологічної сторін, а також досліджував цілу низку проблемних питань, які виникають під час здійснення інтерпретації Конституції. Для цього відомий вчений-конституціоналіст виокремив в онтологічній структурі конституційного права три рівні: 1) природне право – така, що існує об'єктивно, система невідчужуваних прав людини, які належать кожному від народження; 2) позитивне конституційне право, реальність тексту Конституції; 3) традиції і правозастосовна практика, що склалася [8, с. 32].

Отже, автор зробив симбіоз онтологічної і гносеологічної природи тлумачення конституції, адже з одного боку у нас є Конституція як сутність, яка є елементом буття, що є онтологічною стороною у процесі тлумачення та пізнавальної діяльності, і як наслідок – інтерпретаційний акт, який породжується свідомістю суддів, а з іншого боку – гносеологічна сторона цього процесу.

Ще одним зарубіжним автором, яка працювала у цьому напрямі, є Т.І. Ряховська. У роботі «Тлумачення як спосіб забезпечення прямої дії Конституції РФ» вона, насамперед, розглянула історію тлумачення Основного Закону та приділила увагу аналізу питань діяльності Конституційного Суду РФ у сфері тлумачення конституційних норм. Автор доходить висновку, що метою тлумачення Конституції є роз'яснення волі законодавця, тобто з'ясування істинного змісту конституційних норм [9, с. 119–122].

Аналізуючи погляди вчених на досліджуване питання, зазначимо, що Б.С. Ебзеев вважає, що тлумачення Конституції РФ полягає в подоланні Конституційним Судом невизначеності в розумінні її положень, в з'ясуванні її об'єктивного змісту та виявленні таких, що містяться в Конституції, позитивних правових принципів. Отже, тлумачення Конституції – один із способів її конкретизації, що передує застосуванню норм Основного Закону [10, с. 146]. На думку Т.І. Ряховської, це визначення пояснює термін «тлумачення» в цілому, стосовно конституційного контролю, до офіційного нормативного та казуального тлумачення. Автор наголошує, що законодавчо ці поняття «розведені» [9, с. 120]. Отже, більш доречною та змістовною є ідея Т.Я. Хабрієвої, висловлена з цього приводу: «Тлумачення Конституції Конституційним Судом складається в подоланні, в рамках, встановлених законом, процедур і на основі використання всіх відомих науці прийомів і способів, невизначеності розуміння Основного Закону або співставлених з ним правових норм, в казуальній або нормативній об'єктивації справжнього їх змісту з метою забезпечення конституційної законності і підтримання належного конституційного правопорядку [11, с. 72–73].

Ще однією цікавою працею є робота Д.К. Ярославцевої «Метод прямого, буквального тлумачення Конституції у діяльності Верховного суду США». Буквальне тлумачення направлено на те, щоб обґрунтувати інтерпретування норми точно та відповідно до «букви закону», тобто в цілому підтримати максимальну стабільність правової норми, а тим самим вберегти правову безпеку від невиправданого широкого трактування з тієї причини, що інтерпретатор не повинен корегувати, змінювати сенс закону за будь-якого приводу [12, с. 116].

Висновки. Отже, на нашу думку, вчених-науковців, що займалися дослідженням даної проблематики, умовно можна поділити на дві основні групи. До першої групи належать ті, хто підтримує вихід за межі конституції під час здійснення тлумачення, до другої, відповідно, ті хто не підтримує такий вихід.

Серед представників першої групи можна виокремити М.П. Молибогу, Г.А. Гаджієва та інших. Представниками другої є А.А. Єзеров, Ю.М. Тодика, Д.К. Ярославцева та інші. Решта вчених займалися дослідженнями, які не були спеціально присвячені питанню меж тлумачення. До них зокрема належить І.Д. Сліденко, який порівнював тлумачення в США і в Європі, розглянув національну систему тлумачення, Л.Р. Наливайко, О. М. Сеньків, що вивчали види тлумачення, Я. В. Солостовська, яка розглядала «дух» і «букву» закону в контексті тлумачення.

Список використаних джерел:

1. Сліденко І.Д. Тлумачення Конституції України: питання теорії і практики в контексті світового досвіду: дис. канд. юрид. наук: 12.00.02; Нац. ун-т «Одеська національна юридична академія». Одеса, 2001. 201 с.
2. Тодика Ю.М. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом. Вісник академії правових наук України. 2001. № 2(25). С. 51–59.
3. Єзеров А.А. Тлумачення Конституції України: способи, межі зміст. Часопис Київського університету права. 2011. № 3. С. 95–99.
4. Наливайко Л.Р., Сеньків О. М. Теоретико-прикладні проблеми тлумачення Конституції України та законів України Конституційним Судом України. Молодий вчений. 2015. № 2(17). С. 813–816.
5. Молибога М.П. Теоретичні постулати тлумачення Конституції і законів України. Вісник Академії управління МВС. 2010. № 3(15). С. 29–36.
6. Молибога М. П. Тлумачення норм права: теоретичні засади та практичний вимір. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Є. О. Дідоренка. 2010. № 3(42). С. 12–16.
7. Кадикало О.І. Тлумачення як функція конституційних судів. Часопис Київського університету права. 2009. № 2. С. 94–99.
8. Гаджієв Г.А. Офіційне тлумачення Конституції: поєднання онтологічного та епістемологічного підходів. Філософія права і загальна теорія права. 2012. № 2. С. 14–38.

9. Ряховская Т.И. Толкование как способ обеспечения прямого действия Конституции РФ. Вестник Томского государственного университета. Томск: ТГУ, 2008. № 313 (Август). С. 119–122.
10. Эбзеев Б. С. Человек, народ, государство в конституционном строе Российской Федерации. М.: Юрид. лит., 2005. 576 с.
11. Хабриева Т. Я. Толкование Конституции Российской Федерации: теория и практика. М.: Юрист, 1998. 245 с.
12. Ярославцева Д. К. Метод прямого, буквального толкования Конституции в деятельности Верховного Суда США. Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. 2013. № 3(1). С. 113–117.

УДК 331.798:340.1

КАХНОВА М.Г.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ НА ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ Ч. 5 СТ. 55 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено аналізу деяких особливостей реалізації права громадянина України на звернення до Європейського суду з прав людини. Проаналізовано та визначено порядок звернення до ЄСПЛ, основні правила оформлення заяви для звернення до суду. Зроблено висновок щодо виконання рішень ЄСПЛ в Україні.

Ключові слова: право на звернення до суду, подання заяви до Європейського суду з прав людини, принципи та положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, неприйнятність заяви, виконання рішення ЄСПЛ.

Статья посвящена анализу некоторых особенностей реализации права гражданина Украины на обращение в Европейский суд по правам человека. Проанализирован и определен порядок обращения в ЕСПЧ, основные правила оформления заявления для обращения в суд. Сделан вывод о выполнении решений ЕСПЧ в Украине.

Ключевые слова: право на обращение в суд, подача заявления в Европейский суд по правам человека, принципы и положения Конвенции о защите прав человека и основных свобод, неприемлемость заявления, выполнение решения ЕСПЧ.

This article deals with the analysis of some features of realization of the right of a citizen of Ukraine to appeal to the European Court of Human Rights. The article contains the analysis and description of procedure applying to the ECHR, the basic rules for processing an application or recourse to a court. The article also contains a conclusion dealing with the implementation of the ECHR decisions in Ukraine.

Key words: human right appeal to the court, application to the European Court of Human Rights, principles and provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Вступ. В умовах сьогодення спостерігається розширення механізмів юридичного захисту прав та свобод людини завдяки підключенню механізмів міжнародної юрисдикції до національних механізмів захисту [1, с. 10]. У контексті зазначеного надзвичайно важливим є дослідження основних питань, що стосуються реалізації громадянами України свого права, гарантованого ч. 5 Ст. 55 Конституції України, а саме «Кожен має право після використання всіх національних засо-